

Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
PAOLO MENGOZZI
prezentate la 13 iulie 2016¹

Cauzele conexe C-154/15, C-307/15 și C-308/15

Francisco Gutiérrez Naranjo
împotriva
Cajasur Banco S.A.U. (C-154/15)
și
Ana María Palacios Martínez
împotriva
Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (C-307/15)
și
Banco Popular Español SA
împotriva
Emilio Irlés López,
Teresa Torres Andreu (C-308/15)

[cereri de decizie preliminară formulate de Juzgado de lo Mercantil no 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada, Spania) (cauza C-154/15) și de Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante, Spania) (cauzele C-307/15 și C-308/15)]

„Trimitere preliminară — Contracte încheiate cu consumatorii — Clauze abuzive — Competențele instanței naționale — Decizie de constatare a nulității — Efecte — Obligația de restituire a sumelor încasate în temeiul unei clauze declarate abuzive — Neretroactivitate — Conformitate cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE”

Cuprins

I – Cadrul juridic	3
A – Directiva 93/13	3
B – Dreptul spaniol	5
1. Dispozițiile normative	5
2. Jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă)	5

¹ — Limba originală: franceza.

a) Hotărârea din 9 mai 2013	5
b) Hotărârile din 25 martie 2015 și din 29 aprilie 2015	6
II – Situația de fapt, litigiile principale și întrebările preliminare	6
A – Cauza C-154/15	6
B – Cauzele C-307/15 și C-308/15	7
1. Cauza C-307/15	7
2. Cauza C-308/15	8
3. Întrebările preliminare în cauzele C-307/15 și C-308/15	9
III – Procedura în fața Curții	10
A – Cu privire la cererea de aplicare a procedurii accelerate în cauzele C-307/15 și C-308/15	10
B – Cu privire la desfășurarea procedurii scrise și a procedurii orale	10
IV – Analiza juridică	10
A – Cu privire la întrebările preliminare, avute în vedere împreună, din cauza C-154/15 și cu privire la prima întrebare comună cauzelor C-307/15 și C-308/15	11
1. Cu privire la nivelul de protecție oferit consumatorilor de jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în raport cu cel oferit de Directiva 93/13	12
2. Cu privire la conținutul obligației stabilite în sarcina statelor membre la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13	15
a) O interpretare literală puțin edificatoare	15
b) Revenire la jurisprudență	15
c) Aplicarea în cazurile în speță	17
B – Cu privire la celelalte întrebări preliminare	20
V – Concluzie	21

1. Instanțele spaniole au contribuit în mod semnificativ la dezvoltarea jurisprudenței referitoare la Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii², sesizând Curtea în numeroase rânduri cu întrebări preliminare și determinând-o să detalieze interpretarea directivei menționate. Astăzi, contenciosul privind clauzele „prag” introduse în contractele de credit încheiate cu consumatorii preocupă instanțele spaniole și, în mod incident,

2 — JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273.

Curtea³. Aceste clauze prevăd că instituția bancară care acordă un credit ipotecar la o rată variabilă aplică o limită inferioară variației ratei dobânzii, astfel încât, chiar dacă rata dobânzii aplicabilă este inferioară unui anumit nivel (sau „prag”), consumatorul continuă să plătească dobânzi minime, echivalente cu acest prag.

2. Prezentele cauze ridică o problemă de principiu care nu privește atât clauzele „prag” ca atare, cât efectele care trebuie să însoțească constatarea caracterului abuziv al unor asemenea clauze. Contextul în care se ridică această problemă este specific, în sensul că pune în discuție o serie de hotărâri pronunțate de Tribunal Supremo (Curtea Supremă, Spania) prin care acesta a statuat că consumatorii pot obține restituirea sumelor pe care le-au plătit organismelor financiare în temeiul clauzelor „prag” numai de la data pronunțării primei sale hotărâri prin care s-a constatat nulitatea clauzelor respective ca urmare a caracterului lor abuziv, și anume 9 mai 2013.

I – Cadrul juridic

A – Directiva 93/13

3. Din cel de al patrulea considerent al Directivei 93/13 reiese că „statele membre au responsabilitatea de a se asigura că contractele încheiate cu consumatorii nu conțin clauze abuzive”.

4. Al doisprezecelea considerent al Directivei 93/13 prevede că, „în stadiul lor actual, legislațiile interne permit doar preconizarea unei armonizări parțiale; [...] întrucât statele membre ar trebui să aibă posibilitatea, respectând în același timp dispozițiile tratatului, de a le asigura consumatorilor un nivel mai ridicat de protecție prin dispoziții de drept intern mai stricte decât cele din prezenta directivă”.

5. În al șaisprezecelea considerent al Directivei 93/13, legiuitorul Uniunii a precizat că, „în conformitate cu criteriile generale selectate, aprecierea caracterului abuziv al clauzelor [...] trebuie completată cu mijloace pentru efectuarea unei aprecieri globale a diferitor interese implicate; întrucât aceasta constituie o cerință de bună-credință; întrucât, la aprecierea bunei-credințe, trebuie acordată o atenție deosebită forței pozițiilor de negociere ale părților [...]; [...] condiția de bună-credință poate fi îndeplinită de vânzător sau furnizor [a se citi «de profesionist»] atunci când acesta acționează în mod corect și echitabil față de cealaltă parte de ale cărei interese legitime trebuie să țină seama”.

6. Al optsprezecelea considerent al Directivei 93/13 precizează că „natura bunurilor și a serviciilor ar trebui să aibă o influență asupra aprecierii caracterului abuziv al clauzelor contractuale”.

7. Al douăzecilea considerent al Directivei 93/13 prevede că „contractele ar trebui redactate într-un limbaj clar și inteligibil, iar consumatorului ar trebui să i se ofere posibilitatea de a analiza toate clauzele și, în caz de dubiu, ar trebui să prevaleze interpretarea cea mai favorabilă pentru consumator”.

8. Al douăzeci și unulea considerent al Directivei 93/13 prevede că „statele membre ar trebui să se asigure că nu se includ clauze abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către un vânzător sau furnizor [a se citi «de către un profesionist»] [...]; în cazul în care, cu toate acestea, se includ astfel de clauze, acestea nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să creeze obligații pentru părți [în aceeași termeni] în cazul în care poate continua să existe fără dispozițiile abuzive”.

3 — Astfel cum dovedește multitudinea de trimiteri preliminare pe această temă cu care a fost sesizată Curtea în ultima perioadă. A se vedea în acest sens Hotărârea din 14 aprilie 2016, Sales Sinués și Drame Ba (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252), precum și cauzele pendinte C-349/15, C-381/15, C-431/15, C-525/15, C-554/14, C-1/16 și C-34/16.

9. Al douăzeci și patrulea considerent al Directivei 93/13 prevede că „autoritățile judiciare [...] trebuie să aibă la dispoziție mijloace adecvate și eficiente pentru a împiedica aplicarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii”.

10. Potrivit articolului 3 alineatele (1) și (2) din Directiva 93/13:

„(1) O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.

(2) Se consideră întotdeauna că o clauză nu s-a negociat individual atunci când a fost redactată în prealabil, iar, din acest motiv, consumatorul nu a avut posibilitatea de a influența conținutul clauzei, în special în cazul unui contract de adeziune.”

11. Articolul 4 din Directiva 93/13 are următorul cuprins:

„(1) Fără să aducă atingere articolului 7, caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde.

(2) Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește nici definirea obiectului [principal al] contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau al remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil.”

12. Articolul 5 din Directiva 93/13 precizează că, „[î]n cazul contractelor în care toate clauzele sau o parte a acestora sunt prezentate consumatorului în scris, acestea trebuie întotdeauna redactate într-un limbaj clar și inteligibil. În cazul în care există îndoieli cu privire la sensul unei clauze, prevalează interpretarea cea mai favorabilă pentru consumator”.

13. Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede că „[s]tatele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor[a se citi «de către un profesionist»], în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile [în aceiași termeni] în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive”.

14. Articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede că „[s]tatele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficiente pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzătorii sau furnizorii [a se citi «de către profesioniști»]”.

15. Articolul 8 din Directiva 93/13 prevede că „[s]tatele membre pot adopta sau menține cele mai stricte dispoziții compatibile cu tratatul în domeniul reglementat de prezenta directivă, pentru a asigura consumatorului un nivel maxim de protecție”.

B – Dreptul spaniol

1. Dispozițiile normative

16. Potrivit articolului 1303 din Codul civil, care definește consecințele care decurg din constatarea nulității, „[a]tunci când o obligație este declarată nulă, contractanții trebuie să își restituie reciproc bunurile și prețul însoțit de dobânzi [...]”.

17. Conform articolului 83 din Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (Legea generală privind protecția consumatorilor și a utilizatorilor și alte legi complementare, denumită în continuare „LGDCU”)⁴, „[c]lauzele abuzive sunt nule de plin drept și sunt considerate ca nefiind incluse în contract. În acest sens, după ascultarea părților, instanța constată nulitatea clauzelor abuzive incluse în contract, acesta rămânând totuși obligatoriu pentru părți în aceiași termeni dacă poate continua să existe fără clauzele abuzive”.

2. Jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă)

a) Hotărârea din 9 mai 2013

18. În hotărârea din 9 mai 2013⁵, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a analizat, în contextul unei acțiuni colective introduse de o asociație a consumatorilor împotriva a trei instituții bancare, caracterul abuziv al clauzelor „prag”.

19. Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a constatat că, din moment ce nu puteau fi separate de preț sau de contraprestație, clauzele „prag” țineau de obiectul principal al contractului, astfel încât nu era posibil, în principiu, să se controleze caracterul abuziv al conținutului lor. Cu toate acestea, în măsura în care Curtea a permis să se exercite un control jurisdicțional al clauzelor care definesc obiectul principal al contractului, pentru a asigura consumatorului un nivel de protecție mai ridicat, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a considerat că putea efectua analiza eventualului caracter abuziv al clauzelor „prag”, arătând că Hotărârea din 3 iunie 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid⁶, îl abilita să exercite un control care nu se limitează doar la a verifica dacă clauzele erau clar redactate. Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a recunoscut că modul de redactare a articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 avea în vedere doar un control formal al transparenței clauzelor care definesc obiectul principal al contractului. În conformitate cu modul în care a interpretat Hotărârea Curții din 3 iunie 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid⁷, acesta a statuat însă că, pe lângă acest prim filtru de transparență, instanțele spaniole puteau supune aceste clauze unui al doilea control, mai exigent decât cel prevăzut de Directiva 93/13, întemeiat pe articolul 80 alineatul 1 din LGDCU⁸. Potrivit Tribunal Supremo (Curtea Supremă), această dispoziție stabilește un al doilea filtru de transparență, care constă în a examina dacă consumatorul cunoștea sau putea să cunoască cu ușurință sarcina economică și juridică pe care contractul i-o atribuia. Deși Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a statuat că clauzele „prag” erau licite, în sensul că respectau cerințele legale privind transparența, și conforme cu primul control de transparență, soluția acestuia a fost diferită în ceea ce

4 — Al cărei text consolidat a fost aprobat prin Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (Decretul legislativ regal 1/2007 de aprobare a formei modificate a Legii generale privind protecția consumatorilor și a utilizatorilor și a altor legi complementare) din 26 noiembrie 2007 (BOE nr. 287 din 30 noiembrie 2007).

5 — Hotărârea nr. 241/12 (ES:TS:2013:1916).

6 — C-484/08, EU:C:2010:309.

7 — C-484/08, EU:C:2010:309).

8 — Care precizează caracteristicile pe care trebuie să le prezinte o clauză pentru a fi considerată transparentă.

privește al doilea control⁹. În consecință, a calificat drept „abuzive” clauzele „prag”, a constatat nulitatea lor, menținând în același timp validitatea contractelor în care acestea sunt incluse, și a impus celor trei instituții bancare părți la procedura în fața sa să elimine aceste clauze din contractele existente și să înceteze utilizarea lor.

20. Dat fiind faptul că Tribunal Supremo (Curtea Supremă) considera că a aplicat *ex novo* un control consolidat al transparenței clauzelor în litigiu, la cererea Ministerului Public, a limitat efectele în timp ale hotărârii sale. Acesta a statuat astfel că retroactivitatea putea fi limitată în temeiul principiilor securității juridice, echității și interzicerii îmbogățirii fără justă cauză și a verificat prezența celor două criterii impuse de Curte atunci când i se solicită să limiteze efectele în timp ale propriilor hotărâri, și anume buna-credință a persoanelor interesate și riscul unor consecințe economice grave¹⁰. Ca urmare a acestei analize¹¹, Tribunal Supremo a stabilit că constatarea nulității nu afectează nici situațiile soluționate definitiv prin hotărâri judecătorești investite cu autoritate de lucru judecat, nici plățile efectuate înainte de data publicării hotărârii din 9 mai 2013.

b) Hotărârile din 25 martie 2015 și din 29 aprilie 2015

21. La 25 martie 2015 și la 29 aprilie 2015¹², când s-a pronunțat în contextul a două acțiuni individuale introduse împotriva uneia dintre instituțiile de credit pârâte în procedura colectivă care a condus la pronunțarea hotărârii din 9 mai 2013, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a considerat că circumstanțele de fapt erau identice cu cele aflate la originea hotărârii sale din 9 mai 2013. În consecință, acesta a confirmat caracterul abuziv al clauzelor „prag”. În plus, a considerat că se află în prezența aceluiași considerații privind securitatea juridică, buna-credință și riscurile privind consecințe economice grave. În aceste condiții, a restrâns efectele în timp ale hotărârilor sale din 25 martie 2015 și din 29 aprilie 2015, limitând obligația de a restitui sumele plătite în temeiul clauzelor „prag” la cele plătite după publicarea hotărârii din 9 mai 2013, dată de la care buna-credință a persoanelor interesate a încetat să existe.

II – Situația de fapt, litigiile principale și întrebările preliminare

A – Cauza C-154/15

22. Domnul Francisco Gutiérrez Naranjo a încheiat cu banca Cajasur Banco S.A.U. un contract de credit ipotecar în care figurează o clauză „prag”. Domnul Gutiérrez Naranjo a sesizat Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada), pe de o parte, cu o acțiune în încetare privind această clauză contractuală pentru motivul că ar fi vorba despre o clauză abuzivă și, pe de altă parte, cu o acțiune în restituirea sumelor plătite de la semnarea contractului de credit în temeiul clauzei pretins abuzive.

9 — Reiese din dosar că acest al doilea control este prezentat ca fiind o cerință nouă din partea Tribunal Supremo (Curtea Supremă). Acesta a considerat că, pentru ca clauzele „prag” să fi îndeplinit cerința privind acest control consolidat, ar fi fost necesar ca, în momentul încheierii contractului, consumatorul să fi luat cunoștință de simulări privind diverse scenarii legate de evoluția previzibilă în mod rezonabil a ratei dobânzii sau de informații cu privire la cost în raport cu alte modalități de împrumuturi propuse de aceeași instituție. Vom reveni mai târziu în analiza noastră asupra caracterului pretins novator al poziției Tribunal Supremo (Curtea Supremă).

10 — Cu privire la aceste două criterii, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) s-a referit la Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180).

11 — Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a considerat că i) clauzele „prag” erau licite, ii) includerea lor în contractele cu dobândă variabilă era întemeiată pe motive obiective, iii) nu era vorba despre clauze neuzuale sau excesive, iv) utilizarea acestora a fost tolerată mult timp de către piață, v) caracterul lor abuziv a fost constatat nu ca urmare a caracterului intrinsec nelegal al efectelor produse de ele, ci ca urmare a lipsei de transparență a acestora, vi) lipsa de transparență rezulta din informarea insuficientă, vii) reglementarea națională a fost respectată, viii) scopul determinării ratei minime a dobânzii răspunde nevoii de a menține un randament minim al activelor constând în credite ipotecare, iar clauzele erau calculate astfel încât să nu determine schimbări semnificative cu privire la sumele de plată, ix) subrogarea creditorului a devenit posibilă prin lege, astfel încât un consumator nemulțumit ar fi putut schimba cu ușurință instituția de credit, și x) era cunoscut faptul că *restitutio in integrum* de la data încheierii contractului ar fi dat naștere unor bulversări economice grave.

12 — Hotărârile nr. 139/2015 (ES:TS:2015:1280) și, respectiv, nr. 222/2015 (ES:TS:2015:2207).

23. Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada) amintește sensul hotărârii pronunțate de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în data de 9 mai 2013 și menționează o aplicare divergentă a acestei hotărâri de către instanțele ordinare spaniole, în special în ceea ce privește posibila sa transpunere în contextul unei acțiuni care nu mai este colectivă, ci individuală. În plus, deși ar trebui să se considere posibil să nu se autorizeze restituirea sumelor încasate în temeiul unei clauze declarate abuzive începând de la încheierea contractului care conține clauza respectivă, Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada) ridică problema momentului de la care trebuie să înceapă restituirea în discuție. Acesta ridică de asemenea problema compatibilității cu jurisprudența Curții¹³ a unei astfel de limitări a efectelor restitutorii ale deciziei de constatare a nulității pentru caracter abuziv, deși înclină să considere că limitarea efectelor nulității nu este comparabilă cu o eventuală competență a instanței naționale de a adapta conținutul clauzelor considerate abuzive.

24. Astfel, confruntat cu o dificultate legată de interpretarea dreptului Uniunii, Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada) a decis să suspende judecarea cauzei și, prin decizia primită la grefa Curții la 1 aprilie 2015, să sesizeze Curtea cu următoarele întrebări preliminare:

- „1) Interpretarea lipsei caracterului obligatoriu în sensul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 este compatibilă, în astfel de ipoteze, cu o interpretare conform căreia constatarea nulității clauzei menționate produce totuși efecte până la momentul pronunțării acesteia și, prin urmare, cu interpretarea conform căreia efectele pe care le-a produs clauza respectivă în perioada în care a fost în vigoare nu sunt invalidate sau declarate lipsite de efect, deși se constată nulitatea acesteia?
- 2) Încetarea utilizării care s-ar putea dispune în raport cu o anumită clauză [în conformitate cu prevederile articolului 6 alineatul (1) și ale articolului 7 alineatul (1)] într-o acțiune individuală exercitată de un consumator, atunci când se constată nulitatea, este compatibilă cu limitarea efectelor respectivei nulități? Este posibilă limitarea de către instanțe a restituirii sumelor plătite de consumator – care trebuie efectuată de profesionist – în temeiul clauzei, a cărei nulitate de la momentul nașterii sale a fost constatată ulterior, ca urmare a lipsei de informare și/sau de transparență?”

B – Cauzele C-307/15 și C-308/15

1. Cauza C-307/15

25. Doamna Ana María Palacios Martínez a încheiat la 28 iulie 2006 un contract de credit ipotecar cu Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA (denumită în continuare „BBVA”), în care era inclusă o clauză „prag”. La 6 martie 2014, doamna Palacios Martínez a introdus o acțiune împotriva BBVA prin care a solicitat constatarea nulității acestei clauze ca urmare a caracterului său abuziv. La 3 noiembrie 2014, Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Alicante (Tribunalul Comercial nr. 1 din Alicante) a statuat că acțiunea introdusă rămăsese fără obiect¹⁴, fără a aduce atingere restituirii către doamna Palacios Martínez a sumelor pe care BBVA le-a încasat în temeiul clauzei respective începând cu 9 mai 2013, în conformitate cu cele statuate de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în hotărârea sa din 9 mai 2013.

13 — A se vedea în special Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349).

14 — Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Alicante (Tribunalul Comercial nr. 1 din Alicante) a statuat că, întrucât Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a declarat nulitatea unei clauze identice în hotărârea sa din 9 mai 2013, constatarea nulității clauzei în discuție în litigiul aflat pe rolul său era inutilă având în vedere faptul că BBVA era una dintre cele trei instituții financiare părți la procedura în fața Tribunal Supremo (Curtea Supremă).

26. Doamna Palacios Martínez a declarat apel împotriva acestei hotărâri la Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante, Spania). În opinia acesteia, condițiile de restituire considerate în primă instanță nu ar fi conforme nici cu articolul 1303 din Codul civil, nici cu principiul, consacrat de Directiva 93/13, potrivit căruia clauzele abuzive nu creează obligații pentru consumatori. Întrucât sumele încasate de BBVA de la data încheierii contractului cu doamna Palacios Martínez până la data pronunțării hotărârii Tribunal Supremo (Curtea Supremă) au fost încasate în temeiul unei clauze contractuale considerate abuzive și întrucât se solicită restituirea sumelor respective doar de la data hotărârii menționate, clauza abuzivă ar fi creat astfel în parte obligații pentru consumator, în timp ce Directiva 93/13 prevede lipsa absolută și necondiționată a caracterului obligatoriu pentru a garanta o protecție integrală a consumatorului. Chiar presupunând că criteriile privind buna-credință și riscurile unor consecințe economice grave sunt pertinente pentru a limita, în fața instanței naționale, efectele restituirii sumelor plătite în temeiul unei clauze considerate abuzive, doamna Palacios Martínez contestă că buna-credință poate fi reținută în beneficiul BBVA. În plus, BBVA nu ar suporta niciun risc grav în cazul în care ar fi obligată la restituirea sumelor pe care doamna Palacios Martínez i le-a plătit în temeiul clauzei „prag” considerate abuzive. Dacă ar exista un risc economic, acesta ar fi mai degrabă cel suportat de economia familiei acestei consumatoare.

2. Cauza C-308/15

27. La 1 iunie 2001, domnul Emilio Irlés López și doamna Teresa Torres Andreu au încheiat cu Banco Popular Español SA¹⁵ un contract de credit ipotecar care conține o clauză „prag”. În mai 2007 și în iunie 2007, Banco Popular Español a fost de acord cu o majorare a capitalului și fiecare majorare a condus la o modificare a acestei clauze „prag”.

28. Domnul Irlés López și doamna Torres Andreu au sesizat Juzgado de lo Mercantil n° 3 de Alicante (Tribunalul Comercial nr. 3 din Alicante) solicitând constatarea nulității clauzei „prag” conținute în contractul din 2001 și în actele de novatie ulterioare. Dată fiind lipsa sa de transparență, această clauză ar trebui considerată, în opinia lor, ca fiind abuzivă. În plus, domnul Irlés López și doamna Torres Andreu solicitau ca scadențele lor să fie recalulate fără aplicarea clauzei în litigiu și ca banca să fie obligată să le restituie diferența începând de la data încheierii contractului.

29. La 10 noiembrie 2014, Juzgado de lo Mercantil n° 3 de Alicante (Tribunalul Comercial nr. 3 din Alicante) a constatat nulitatea de plin drept, dat fiind caracterul său abuziv, a clauzei „prag” conținute în actele în litigiu. De asemenea, acesta a obligat Banco Popular Español la restituirea către domnul Irlés López și către doamna Torres Andreu a sumelor considerate ca fiind încasate în mod nejustificat în temeiul acestei clauze, la care se adaugă dobânzile, începând de la data încheierii contractului.

30. Banco Popular Español a declarat apel împotriva acestei hotărâri la Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante). În fața acestei instanțe de apel, Banco Popular Español contestă caracterul abuziv al clauzei „prag” introduse în contractul din 2001 și modificate în două rânduri în 2007 și susține că a furnizat informații suficiente cocontractanților săi. În orice caz, Banco Popular Español invocă faptul că instanța de prim grad, obligând-o la restituirea retroactivă a sumelor pretins încasate în mod nejustificat, s-a îndepărtat de jurisprudența stabilită de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în hotărârea sa din 9 mai 2013. În consecință, hotărârea din 10 noiembrie 2014 ar trebui anulată.

15 — Banco Popular Español nu era printre cele trei organisme de credit părți la procedura în fața Tribunal Supremo (Curtea Supremă) care a condus la pronunțarea hotărârii din 9 mai 2013.

3. Întrebările preliminare în cauzele C-307/15 și C-308/15

31. Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) are îndoieli în ceea ce privește întinderea sancționării clauzelor abuzive. Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 se limitează să prevadă că asemenea clauze nu creează obligații pentru consumator, în condițiile stabilite de legislațiile naționale. Problema restituirii sumelor plătite în temeiul clauzelor declarate abuzive nu este armonizată, *a priori*, prin directiva menționată. Instanța de trimitere în aceste două cauze solicită să se stabilească însă dacă ar fi contrar efectului util, finalității disuasive și protecției integrale a consumatorului, pe care Directiva 93/13 le promovează, să se interpreteze articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 în sensul că nu obligă și statele membre să organizeze condițiile unei reparații pentru consumatorii cărora li s-au aplicat asemenea clauze. Instanța menționată solicită, în plus, să se stabilească dacă limitarea restituirii astfel cum a fost decisă de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu ar fi contrară interdicției stabilite de Curte pentru instanța națională de a modifica sau de a adapta conținutul clauzelor considerate abuzive. Întrucât jurisprudența Curții stabilește în special obligația instanțelor naționale de a deduce toate consecințele care decurg, potrivit dreptului lor național, din calificarea unei clauze ca fiind „abuzivă”¹⁶, se ridică problema dacă lipsa caracterului obligatoriu al clauzelor abuzive impus de directivă trebuie interpretată în mod absolut sau necondiționat sau dacă aceasta este, dimpotrivă, adaptabilă. În sfârșit, presupunând că criteriile stabilite de Curte pentru a decide să limiteze efectele retroactive ale propriilor hotărâri sunt pertinente într-o situație precum cea cu care se confruntă Tribunal Supremo (Curtea Supremă), Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) are îndoieli că poate fi reținută buna-credință a băncilor, care se aflau în mod clar într-o poziție de superioritate în raport cu consumatorii. În ceea ce privește riscul unor consecințe economice grave, instanța de trimitere are îndoieli că Tribunal Supremo (Curtea Supremă) s-a aflat efectiv în prezența unui asemenea risc, dat fiind că s-a întemeiat doar pe caracterul „cunoscut” al acestuia, fără a stabili circumstanțe calitative sau cantitative precise.

32. Confruntată astfel cu o dificultate de interpretare a dreptului Uniunii, Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) a hotărât să suspende judecarea cauzei și, prin deciziile primite la grefa Curții la 25 iunie 2015, să adreseze acesteia următoarele întrebări preliminare:

- „1) Este compatibil cu principiul neobligativității [clauzelor abuzive], consacrat la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, faptul că obligația de restituire rezultată din decizia de constatare a nulității unei clauze «prag» incluse într-un contract de credit, ca urmare a caracterului său abuziv, nu produce efecte retroactive de la momentul încheierii contractului, ci de la o dată ulterioară?
- 2) Criteriul bunei-credințe a celor interesați, care servește drept temei pentru limitarea efectului retroactiv [al nulității] unei clauze abuzive, reprezintă o noțiune autonomă a dreptului Uniunii care trebuie interpretată în mod uniform de toate statele membre?
- 3) În cazul unui răspuns afirmativ, ce criterii trebuie avute în vedere pentru a determina existența bunei-credințe a celor interesați?
- 4) În orice caz, este conform cu buna-credință a celor interesați comportamentul unui profesionist care, la întocmirea contractului, a cauzat lipsa de transparență care a determinat caracterul abuziv al clauzei?
- 5) Riscul unor consecințe grave, care servește drept temei pentru limitarea efectului retroactiv [al nulității] unei clauze abuzive, reprezintă o noțiune autonomă a dreptului Uniunii care trebuie interpretată în mod uniform de toate statele membre?

16 — Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) se întemeiază în această cauză în special pe Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242), și pe Hotărârea din 30 mai 2013, Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340).

- 6) În cazul unui răspuns afirmativ, ce criterii ar trebui luate în considerare?
- 7) Riscul unor consecințe grave trebuie evaluat luându-se în considerare doar acel risc care se poate produce pentru profesionist sau trebuie avut în vedere și prejudiciul ocazionat consumatorilor ca urmare a nerestituirii integrale a sumelor plătite în temeiul respectivei clauze «prag»?

[doar pentru cauza C-308/15,]

- 8) Este compatibilă cu principiul neobligativității clauzelor abuzive pentru consumator consacrat la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 și cu dreptul la o protecție jurisdicțională efectivă consacrat la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene extinderea automată a limitării efectelor restitutorii rezultate din nulitatea unei clauze «prag», limitare constatată în cadrul unei proceduri inițiate de o asociație de consumatori împotriva unor instituții financiare, asupra acțiunilor individuale în constatarea nulității unei clauze «prag», ca urmare a caracterului său abuziv, exercitate de clienți consumatori care au încheiat un contract de împrumut ipotecar cu alte instituții financiare?”

III – Procedura în fața Curții

A – *Cu privire la cererea de aplicare a procedurii accelerate în cauzele C-307/15 și C-308/15*

33. În cauzele C-307/15 și C-308/15, instanța de trimitere a solicitat Curții să supună cauzele respective unei proceduri accelerate, în temeiul articolului 23a din Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene și al articolului 105 alineatul (1) din Regulamentul de procedură al Curții. Această cerere a fost respinsă prin Ordonanța președintelui Curții din 14 august 2015.

B – *Cu privire la desfășurarea procedurii scrise și a procedurii orale*

34. Prin decizia președintelui Curții din 10 iulie 2015, cauzele C-307/15 și C-308/15 au fost conexate pentru buna desfășurare a procedurii scrise și orale, precum și în vederea pronunțării hotărârii. În aceste cauze au depus observații scrise domnul Irlés López, BBVA, Banco Popular Español, guvernele spaniol și polonez, guvernul Regatului Unit, precum și Comisia Europeană.

35. În cauza C-154/15 au depus observații scrise domnul Gutiérrez Naranjo, Cajasur Banco, guvernele ceh și spaniol și guvernul Regatului Unit, precum și Comisia.

36. Prin decizia președintelui Curții din 21 octombrie 2015, cauzele C-154/15, C-307/15 și C-308/15 au fost conexate pentru buna desfășurare a procedurii orale, precum și în vederea pronunțării hotărârii.

37. În cursul ședinței comune pentru cele trei cauze în prezent conexate, care a avut loc la 26 aprilie 2016, au prezentat observații orale domnul Gutiérrez Naranjo, doamna Palacios Martínez, domnul Irlés López, Cajasur Banco, Banco Popular Español, BBVA, guvernul spaniol și guvernul Regatului Unit, precum și Comisia.

IV – Analiza juridică

38. Problemele ridicate de instanțele de trimitere se articulează, în esență, în jurul a trei problematici. Mai întâi, trebuie să se stabilească dacă este conform cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 să se limiteze efectele restitutorii ale nulității care decurge din calificarea clauzelor „prag” ca fiind abuzive. În continuare, Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante) solicită Curții, pe de

o parte, să stabilească dacă Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a făcut o aplicare corectă a criteriilor privind buna-credință și riscurile unor consecințe grave în sensul Hotărârii din 21 martie 2013, RWE Vertrieb¹⁷, și dacă, pe de altă parte, articularea, astfel cum decurge din jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă), dintre soluțiile adoptate în cadrul unor acțiuni colective și cele adoptate în cadrul unor acțiuni individuale este conformă cu dreptul Uniunii.

39. Analiza pe care urmează să o efectuăm cu privire la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 ar trebui să fie totuși suficientă pentru ca Curtea să dea un răspuns util instanțelor de trimitere. Conținutul esențial al prezentelor concluzii va fi, așadar, consacrat întrebărilor adresate în cauza C-154/15 și primei întrebări comune cauzelor C-307/15 și C-308/15.

A – Cu privire la întrebările preliminare, avute în vedere împreună, din cauza C-154/15 și cu privire la prima întrebare comună cauzelor C-307/15 și C-308/15

40. Problema de principiu pe care o anunțăm în preambul este, în esență, aceea de a stabili dacă este conform cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 să se recunoască unei instanțe supreme a unui stat membru, după ce a calificat drept „abuzivă” o clauză contractuală conținută într-un contract încheiat între un consumator și un profesionist și după ce a constatat nulitatea clauzei respective, competența de a limita efectele acestei constatări, acordând dreptul la restituirea sumelor plătite în mod nejustificat de consumator în temeiul clauzei abuzive doar de la data deciziei pronunțate de instanța menționată prin care s-a confirmat caracterul abuziv al clauzei în discuție.

41. Pentru a soluționa această problemă, trebuie efectuate o serie de analize preliminare. Astfel, una dintre primele etape ale raționamentului este aceea de a stabili temeiul avut în vedere de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) atunci când a pronunțat hotărârea din 9 mai 2013. Acesta susține că a depășit nivelul de protecție oferit consumatorului prin Directiva 93/13, care, prin faptul că a efectuat doar o armonizare minimă în domeniu, autorizează efectiv statele membre să adopte dispoziții mai stricte¹⁸. Or, dacă situația s-ar prezenta astfel, limitarea efectelor nulității nu ar putea fi examinată în raport cu articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, măsurile cele mai protective intrând, prin natura lor, într-un domeniu de aplicare ce nu este armonizat prin directivă.

42. Astfel, pentru a soluționa problema de principiu care privește, încă o dată, ceea ce trebuie sau poate să facă instanța în prezența unor clauze abuzive, trebuie să se revină însă în prealabil la considerații mai substanțiale referitoare la operațiunea de calificare de către Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a clauzelor „prag” drept clauze „abuzive”. Acesta este un aspect cu atât mai delicat cu cât interlocutorul în aceste trei cauze conexate, în primul rând, nu este instanța care a efectuat această calificare și, în al doilea rând, nu repune în discuție caracterul abuziv al clauzelor „prag”¹⁹. În

17 — C-92/11, EU:C:2013:180.

18 — A se vedea articolul 8 din Directiva 93/13. Cu toate acestea, observăm că articolul menționat face referire la posibilitatea statelor membre de a menține sau de a prevedea „dispoziții” mai stricte și se pune problema în ce măsură hotărârea unei instanțe naționale, fie ea și instanța supremă, poate fi considerată o „dispoziție” în sensul articolului 8 din Directiva 93/13. Subliniem de asemenea că Directiva 2011/83/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2011 privind drepturile consumatorilor (JO 2011, L 304, p. 64) a introdus un nou articol 8a în Directiva 93/13, care obligă statele membre ca, atunci când adoptă dispoziții în conformitate cu articolul 8 din aceasta din urmă, să informeze Comisia.

19 — Curtea nu a încetat să amintească faptul că sunt de competența sa „interpretarea noțiunii «clauză abuzivă» [...], precum și criteriile pe care instanța națională poate sau trebuie să le aplice la examinarea unei clauze contractuale în raport cu dispozițiile [D]irectivei [93/13], avându-se în vedere că este de competența instanței menționate să se pronunțe, ținând cont de aceste criterii, asupra calificării concrete a unei clauze contractuale specifice în funcție de împrejurările proprii fiecărei spețe” [Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 22 și jurisprudența citată), precum și Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, punctul 48). A se vedea în acest sens Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 45), Hotărârea din 23 aprilie 2015, Van Hove (C-96/14, EU:C:2015:262, punctul 28), precum și Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura (C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447, punctul 46)]. Întrucât Tribunal Supremo (Curtea Supremă) și-a întemeiat raționamentul în special pe articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13, ar fi fost de dorit, în numele cooperării jurisdicționale caracteristice ordinii juridice europene, ca acesta să sesizeze Curtea nu numai cu privire la problematica referitoare la controlul transparenței clauzelor care stabilesc obiectul esențial al contractelor, ci și cu privire la conformitatea cu dreptul Uniunii a posibilității de a limita efectele în timp ale hotărârii sale de bază în materie.

această privință, precizăm, așadar, pentru orice eventualitate, că soluționarea acestei probleme preliminare nu trebuie percepută ca fiind o încercare de extindere a dezbaterii preliminare, ci, dimpotrivă, ca fiind condiția prealabilă necesară și inevitabilă pentru a da un răspuns util instanțelor de trimitere.

43. După ce vom fi stabilit că Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu a depășit nivelul de protecție oferit consumatorului prin Directiva 93/13 și vom fi verificat astfel pertinenta interpretării solicitate, ne va rămâne să determinăm conținutul obligației stabilite în sarcina statelor membre la articolul 6 alineatul (1) din această directivă.

1. Cu privire la nivelul de protecție oferit consumatorilor de jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în raport cu cel oferit de Directiva 93/13

44. La originea acestor trei cauze se află o serie de hotărâri pronunțate de Tribunal Supremo (Curtea Supremă). Pe scurt, și în măsura în care înțelegerea noastră cu privire la hotărârile respective este corectă, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a statuat că clauzele „prag” conținute în contractele de credit erau clauze referitoare la obiectul principal al contractului al căror control privind caracterul abuziv în temeiul Directivei 93/13 este în principiu exclus, cu condiția ca aceste clauze să fie redactate în mod clar și inteligibil. Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a considerat că clauzele „prag” erau inteligibile din punct de vedere gramatical și că îndeplineau, așadar, condiția controlului de transparență formală. În schimb, acesta a considerat că profesioniștii care au introdus aceste clauze în contractele în litigiu nu au furnizat informații suficiente pentru a clarifica sensul lor real, iar cerința privind transparența materială nu era îndeplinită. Acesta a constatat caracterul abuziv al clauzelor menționate. În continuare, deși în ordinea juridică spaniolă principiul ar fi fost nulitatea *ab initio* a clauzelor abuzive, Tribunal Supremo (Curtea Supremă), date fiind circumstanțele specifice în prezența cărora a apreciat că se află, a decis să dea curs constatării caracterului abuziv al clauzelor „prag” doar de la data publicării primei hotărâri pronunțate în acest sens, cu alte cuvinte, începând de la 9 mai 2013.

45. Dacă înțelegem bine hotărârea Tribunal Supremo (Curtea Supremă), se pare că acesta a considerat, îmbogățind controlul transparenței clauzelor cu o cerință de transparență materială, că a depășit nivelul de protecție oferit de Directiva 93/13. Acesta a justificat în special limitarea efectelor restitutorii ale deciziei de constatare a nulității clauzelor „prag” prin caracterul novator al hotărârii sale. Trebuie să mărturisim că nu suntem pe deplin convingși că situația se prezintă astfel, așa cum demonstrează o examinare atentă a jurisprudenței Curții.

46. Astfel, în Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai²⁰, se solicita Curții să se pronunțe cu privire la aspectul dacă articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuia interpretat în sensul că cerința potrivit căreia o clauză contractuală trebuie să fie exprimată în mod clar și inteligibil trebuie înțeleasă ca impunând nu numai ca respectiva clauză să fie clară și inteligibilă pentru consumator din punct de vedere gramatical, ci și ca rațiunile economice care stau la baza aplicării clauzei contractuale să fie clare și inteligibile pentru același consumator. Curtea a constatat că această cerință de redactare clară și inteligibilă figura de asemenea la articolul 5 din Directiva 93/13 și în cel de al douăzecilea considerent al acesteia, conform căruia consumatorului trebuie să i se ofere efectiv posibilitatea de a analiza toate clauzele contractului²¹. Potrivit Curții, cerința amintită „se aplică în orice caz, inclusiv în cazul în care o clauză intră în domeniul de aplicare al articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 și este exclusă, prin urmare, de la aprecierea caracterului său abuziv vizată la articolul 3 alineatul (1) din această directivă”²². Curtea a statuat de asemenea că cerința privind transparența care figurează la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 „are același domeniu de aplicare precum cea prevăzută la

20 — C-26/13, EU:C:2014:282.

21 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 67).

22 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 68).

articolul 5”²³. Or, în ceea ce privește acest articol 5, Curtea a reamintit conținutul Hotărârii din 21 martie 2013, RWE Vertrieb²⁴, în care a declarat că, pentru un consumator, informarea, înaintea încheierii unui contract, cu privire la condițiile contractuale și la consecințele respectivei încheieri este de o importanță fundamentală, întrucât, în special pe baza respectivei informări, consumatorul decide să se oblige contractual față de un profesionist²⁵. În consecință, „[c]erința privind transparența [...] nu poate fi redusă, așadar, numai la caracterul inteligibil al acestora pe plan formal și gramatical”²⁶ și trebuie înțeleasă în mod extensiv, având în vedere că sistemul de protecție pus în aplicare de Directiva 93/13 se întemeiază pe ideea că, în ceea ce privește, printre altele, nivelul de informare, consumatorul se află într-o situație de inferioritate față de profesionist²⁷.

47. Curtea a constatat că articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că „cerința potrivit căreia o clauză contractuală trebuie redactată în mod clar și inteligibil trebuie înțeleasă ca impunând nu numai ca respectiva clauză să fie inteligibilă pentru consumator din punct de vedere gramatical, ci și ca contractul să expună în mod transparent funcționarea concretă a mecanismului [...], astfel încât acest consumator să poată să evalueze, pe baza unor criterii clare și inteligibile, consecințele economice care rezultă din aceasta în ceea ce îl privește”²⁸. Prin urmare, Curtea a decis că, în cazul concret cu care era sesizată, „revine instanței de trimitere sarcina de a stabili dacă, având în vedere ansamblul elementelor de fapt pertinente, printre care se numără publicitatea și informațiile furnizate de împrumutător în cadrul negocierii unui contract de împrumut, un consumator mediu [...] putea nu numai să cunoască existența diferenței, în general prezentă pe piața valorilor mobiliare, dintre cursul de schimb la vânzare și cursul de schimb la cumpărare ale unei monede străine, ci și să evalueze consecințele economice, potențial semnificative, pentru acesta ale aplicării [clauzei în litigiu] pentru calcularea ratelor la care va fi în definitiv obligat și, prin urmare, costul total al împrumutului său”²⁹.

48. În Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura³⁰, pronunțată ulterior, se solicita Curții să precizeze în ce măsură modul în care au fost redactate anumite dispoziții ale unui contract de credit și omiterea menționării anumitor informații, atât la momentul încheierii acestui contract, cât și în cursul executării, pot determina instanța de trimitere să decidă că anumite clauze din acest contract au caracter abuziv. După ce a amintit conținutul celui de al douăzeci și unulea considerent și pe cel al articolului 5 din Directiva 93/13, Curtea a precizat că „[a]ceastă obligație de formulare [clară și inteligibilă] este cu atât mai importantă cu cât o instanță națională are obligația de a aprecia caracterul abuziv al unei clauze redactate cu încălcarea acesteia, chiar dacă această clauză ar putea fi analizată ca fiind sub incidența excluderii prevăzute la articolul 4 alineatul (2) din Directiva 93/13. Astfel, trebuie amintit că, deși clauzele prevăzute la această dispoziție intră în domeniul reglementat de directiva menționată, nu sunt scutite totuși de aprecierea caracterului lor abuziv decât în măsura în care instanța națională competentă consideră, în urma unei analize de la caz la caz, că acestea au fost redactate de profesionist în mod clar și inteligibil”³¹. Or, reiese dintr-o jurisprudență repetitivă a Curții³² că se atribuie o importanță fundamentală informării furnizate consumatorului înaintea încheierii contractului. Prin urmare, „revine instanței de trimitere sarcina de a stabili dacă un consumator mediu [...] poate evalua, pornind de la modalitățile de calcul al dobânzilor anuale care îi sunt comunicate, consecințele economice ale aplicării lor pentru calculul scadențelor pe care acest consumator le va datora în cele din urmă și, prin urmare, costul total al împrumutului său”³³. Potrivit

23 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 69).

24 — C-92/11, EU:C:2013:180, punctul 44.

25 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 70).

26 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 71).

27 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 72).

28 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 75).

29 — Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 74).

30 — C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447.

31 — Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura (C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447, punctul 50).

32 — Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura (C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447, punctul 51).

33 — Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura (C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447, punctul 56).

Curții, „lipsa menționării informațiilor cu privire la condițiile de rambursare a creditului în cauză, precum și a modalităților de modificare a acestor condiții în cursul executării contractului de credit sunt elemente decisive în cadrul analizei de către o instanță națională a aspectului dacă o clauză dintr-un contract de împrumut, referitoare la costul acestuia, în care nu figurează o asemenea mențiune, este redactată în mod clar și inteligibil în sensul articolului 4 din [D]irectiva [93/13]”³⁴. În cazul în care instanța națională consideră că nu aceasta este situația în speță, ea are obligația să aprecieze caracterul abuziv al clauzei în discuție³⁵.

49. Desigur, Hotărârea din 30 aprilie 2014, Kásler și Káslerné Rábai³⁶, și Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura³⁷, au fost pronunțate după hotărârea Tribunal Supremo (Curtea supremă) din 9 mai 2013. Hotărârile menționate nu constituie însă altceva decât urmarea logică a unei serii de hotărâri anterioare, printre care se numără Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb³⁸, la care Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a făcut trimitere în numeroase rânduri în hotărârea sa din 9 mai 2013 și care sublinia deja raportul dintre cerința transparenței prevăzută la articolul 5 din Directiva 93/13 și importanța fundamentală a informării înaintea încheierii contractului pentru a asigura acordul clar al consumatorului³⁹.

50. În plus, tot în Hotărârea RWE Vertrieb⁴⁰ se amintește că, „potrivit unei jurisprudențe constante, interpretarea unei norme de drept a Uniunii realizată de Curte în exercitarea competenței pe care i-o conferă articolul 267 TFUE lămurește și precizează semnificația și domeniul de aplicare ale acestei norme, astfel cum trebuie sau ar fi trebuit să fie înțeleasă și aplicată de la intrarea sa în vigoare. Rezultă că norma astfel interpretată poate și trebuie să fie aplicată de către instanță raporturilor juridice născute și constituite înainte de hotărârea asupra cererii de interpretare dacă sunt întrunite și condițiile care permit supunerea litigiului privind aplicarea normei respective instanțelor competente”⁴¹. Privită separat, Hotărârea RWE Vertrieb⁴² conținea deja elementele care stau la baza Hotărârilor Kásler și Káslerné Rábai⁴³ și Bucura⁴⁴. Prin urmare, calificând clauzele „prag” drept clauze abuzive, în special ca urmare a lipsei unei informări prealabile suficiente, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu a acționat în afara dreptului Uniunii, oferind un nivel de protecție mai ridicat consumatorului în raport cu cel oferit de Directiva 93/13, ci, dimpotrivă, a aplicat prevederile conținute în aceasta⁴⁵.

51. În aceste condiții, trebuie să efectuăm în continuare analiza articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13.

34 — Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura (C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447, punctul 61).

35 — Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura (C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447, punctul 62).

36 — C-26/13, EU:C:2014:282.

37 — C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447.

38 — C-92/11, EU:C:2013:180.

39 — Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, punctele 43 și 44). Curtea a acordat întotdeauna o atenție deosebită nivelului de informare al consumatorului. A se vedea în acest sens în special Hotărârea din 27 iunie 2000, Océano Grupo Editorial și Salvat Editores (C-240/98-C-244/98, EU:C:2000:346, punctul 25). În plus, nu se poate afirma că rezulta din Hotărârea din 3 iunie 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309) vreo ambiguitate. În aceasta din urmă, desigur, Curtea a recunoscut că reglementarea spaniolă în discuție în litigiul principal, care autorizează controlul jurisdicțional al caracterului abuziv al clauzelor contractuale privind definirea obiectului principal al contractului sau caracterul adecvat al prețului sau remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, permitea să se asigure un nivel de protecție mai ridicat decât cel stabilit de Directiva 93/13. În aceste condiții, reglementarea menționată autoriza un asemenea control inclusiv atunci când aceste clauze erau redactate în mod clar și inteligibil [a se vedea Hotărârea din 3 iunie 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309, punctele 24 și 42)].

40 — Hotărârea din 21 martie 2013 (C-92/11, EU:C:2013:180).

41 — Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, punctul 58 și jurisprudența citată).

42 — Hotărârea din 21 martie 2013 (C-92/11, EU:C:2013:180).

43 — Hotărârea din 30 aprilie 2014 (C-26/13, EU:C:2014:282).

44 — Hotărârea din 9 iulie 2015 (C-348/14, EU:C:2015:447).

45 — Reiese cu claritate din modul de redactare a articolului 4 alineatul (2) din Directiva 93/13 că o clauză privind obiectul principal al contractului, atunci când nu îndeplinește cerințele de claritate și de inteligibilitate, va putea face obiectul unei aprecieri a caracterului său abuziv în condițiile stabilite la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13.

2. Cu privire la conținutul obligației stabilite în sarcina statelor membre la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13

52. După ce am constatat că modul de redactare a articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 nu este lipsit de o anumită ambiguitate, ne vom orienta spre jurisprudența Curții pentru a identifica principiile esențiale care ghidează interpretarea dată de aceasta Directivei 93/13 în general și articolului 6 alineatul (1) în special. În final vom aplica în prezentele spețe concluziile intermediare pe care le vom fi dedus.

a) O interpretare literală puțin edificatoare

53. În prezența unor clauze abuzive, Directiva 93/13 impune statelor membre, pe de o parte, să prevadă că acestea, „în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator” [articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13] și, pe de altă parte, „[să se asigure] că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficiente pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către [profesioniști]” [articolul 7 alineatul (1) din Directiva 93/13].

54. Se impune constatarea că legiuitorul Uniunii nu a mers mai departe în definirea sancționării clauzelor abuzive și, printre altele, a condițiilor în care lipsa efectului obligatoriu al acestora, prevăzută la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, trebuie organizată de către statele membre. Utilizarea indicativului prezent („nu creează obligații”) nu lasă să se vadă nimic în ceea ce privește eventuala intenție a legiuitorului respectiv de a asigura lipsei unui efect obligatoriu o dimensiune retroactivă⁴⁶. Același legiuitor a ales în mod clar să nu utilizeze o vocabulă juridică mai precisă decât ar fi fost, de exemplu, o trimitere expresă la nulitate, la anulare sau la rezoluțiune. Expresia utilizată este perfect neutră⁴⁷, astfel cum arăta deja avocatul general Trstenjak în Concluziile prezentate în cauza Invitel⁴⁸.

55. Această neutralitate se explică în mod firesc prin trimiterea expresă la legislațiile naționale⁴⁹. Este acest lucru suficient pentru a lăsa statelor membre libertatea de a preciza, în condițiile pe care le doresc, lipsa caracterului obligatoriu al clauzelor abuzive? Pentru a clarifica domeniul de aplicare al acestui articol și întrucât doar textul său se dovedește insuficient în acest scop, este necesar să se revină asupra jurisprudenței Curții referitoare la Directiva 93/13 în general și la articolul 6 alineatul (1) în special.

b) Revenire la jurisprudență

56. Curtea a evidențiat în numeroase rânduri funcția pe care o ocupă Directiva 93/13 în ordinea juridică a Uniunii.

57. Ne vom limita să reamintim că sistemul de protecție pus în aplicare prin Directiva 93/13 se bazează pe ideea că un consumator se găsește într-o situație de inferioritate față de un profesionist în ceea ce privește atât puterea de negociere, cât și nivelul de informare, situație care îl determină să adere la condițiile redactate în prealabil de profesionist, fără a putea exercita o influență asupra

46 — Al douăzeci și unulea considerent al Directivei 93/13 pare chiar să plaseze această lipsă a unui efect obligatoriu în viitor („nu creează obligații”).

47 — O comparare rapidă a diferitor versiuni lingvistice disponibile nu pare nicidecum mai edificatoare. Astfel, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 prevede că clauzele abuzive, în limba spaniolă, „no vincularán”, în limba germană, „unverbindlich sind”, în limba engleză, „shall [...] not be binding”, în limba italiană, „non vincolano” și, în limba portugheză, „não vinculem”.

48 — C-472/10, EU:C:2011:806, punctul 48.

49 — A se vedea de asemenea nota de subsol 70 din prezentele concluzii.

conținutului acestora⁵⁰. Având în vedere o astfel de situație de inferioritate, articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13 este o dispoziție imperativă care urmărește să substituie echilibrul formal pe care îl instituie contractul între drepturile și obligațiile cocontractanților printr-un echilibru real, de natură să restabilească egalitatea dintre aceste părți⁵¹. Astfel, Curtea a statuat în mod repetat că instanța națională este obligată să analizeze din oficiu caracterul abuziv al unei clauze contractuale care se încadrează în domeniul de aplicare al directivei menționate și, prin aceasta, să suplinească dezechilibrul existent între consumator și profesionist⁵². Pentru a asigura protecția urmărită de Directiva 93/13, situația de inegalitate care există între consumator și profesionist nu poate fi compensată decât printr-o intervenție pozitivă, exterioară părților la contract⁵³.

58. În plus, Curtea nu a încetat să amintească faptul că Directiva 93/13, în ansamblul său, constituie o măsură indispensabilă pentru aducerea la îndeplinire a misiunilor încredințate Uniunii și în special pentru creșterea nivelului și a calității vieții în ansamblul Uniunii⁵⁴. Date fiind caracterul și importanța interesului public pe care se bazează protecția asigurată consumatorilor, Directiva 93/13 impune statelor membre să prevadă mijloace adecvate și eficiente „pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către [profioniști]”⁵⁵.

59. Pentru a stabili mai precis consecințele care trebuie să decurgă din declararea caracterului abuziv al unei clauze contractuale, Curtea a statuat că este necesar să fie avute în vedere atât modul în care este redactat articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, cât și obiectivele și economia generală ale acesteia⁵⁶. În ceea ce privește modul de redactare a articolului 6, Curtea a constatat, „pe de o parte, că prima teză a acestei dispoziții, deși acordă statelor membre o anumită marjă de autonomie în ceea ce privește definirea regimurilor juridice aplicabile clauzelor abuzive, impune totuși în mod expres obligația de a prevedea că respectivele clauze «nu creează obligații pentru consumator»”⁵⁷. Prin urmare, instanțele naționale trebuie „să stabilească toate consecințele care decurg, potrivit dreptului național, din această constatare pentru ca respectivele clauze să nu creeze obligații pentru consumatori”⁵⁸. În termenii utilizați chiar de Curte, „decurge astfel din textul articolului 6 alineatul (1) [din Directiva 93/13] că instanțele naționale au numai obligația *de a exclude aplicarea* unei clauze contractuale abuzive pentru ca aceasta să nu producă efecte obligatorii în ceea ce privește consumatorul”⁵⁹.

50 — A se vedea, în cadrul unei jurisprudențe bogate, Hotărârea din 21 martie 2013, RWE Vertrieb (C-92/11, EU:C:2013:180, punctul 41 și jurisprudența citată), precum și Hotărârea din 14 aprilie 2016, Sales Sinués și Drame Ba (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252, punctul 22), și Ordonanța din 16 iulie 2015, Sánchez Morcillo și Abril García (C-539/14, EU:C:2015:508, punctul 24). A se vedea de asemenea Concluziile avocatului general Szpunar prezentate în cauzele conexate Sales Sinués și Drame Ba (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:15, nota de subsol 21).

51 — A se vedea, în cadrul unei jurisprudențe bogate, Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 34), și Ordonanța din 16 iulie 2015, Sánchez Morcillo și Abril García (C-539/14, EU:C:2015:508, punctul 25 și jurisprudența citată).

52 — A se vedea Ordonanța din 16 iulie 2015, Sánchez Morcillo și Abril García (C-539/14, EU:C:2015:508, punctul 27).

53 — A se vedea, în cadrul unei jurisprudențe bogate, Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 31 și jurisprudența citată), precum și Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 41 și jurisprudența citată).

54 — A se vedea în special Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 67 și jurisprudența citată).

55 — A se vedea în special Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 68, care citează articolul 7 din Directiva 93/13).

56 — A se vedea în special Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 61 și jurisprudența citată).

57 — A se vedea Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 62).

58 — A se vedea Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 63), precum și Hotărârile din 30 mai 2013, Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 41) și Asbeek Brusse și de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 49). A se vedea de asemenea Ordonanța din 3 aprilie 2014, Sebestyén (C-342/13, EU:C:2014:1857, punctul 35), precum și Ordonanța din 17 martie 2016, Ibercaja Banco (C-613/15, EU:C:2016:195, punctul 35).

59 — Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 65). Sublinierea noastră.

60. Clauzele abuzive „nu creează obligații”, în sensul articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, atunci când instanța națională exclude aplicarea acestora⁶⁰ din cauza caracterului descurajator al faptului că „nu sunt pur și simplu aplicate”⁶¹. Curtea consideră, în acest scop, că o clauză abuzivă nu poate fi modificată de instanța națională, ci, dimpotrivă, trebuie să nu fie aplicată⁶². Eficiența sancționării clauzelor abuzive este astfel apreciată în raport cu obiectivul de a preveni utilizarea acestora⁶³. Totuși, urmărirea acestui obiectiv poate fi abandonată în prezența voinței exprese a consumatorului de a continua să fie obligat printr-o clauză contractuală în pofida caracterului abuziv al acesteia⁶⁴.

61. Curtea nu a mers mai departe în ceea ce privește precizarea referitoare la modalitatea în care lipsa caracterului obligatoriu trebuie considerată în ordinele juridice naționale. Nu revine Curții, după toate probabilitățile, sarcina să procedeze astfel, întrucât în mod cert modalitățile acestei organizări trebuie decise chiar de statele membre. Prin urmare, este logic că, în jurisprudența sa, Curtea pare să fi avut în vedere nulitatea clauzelor abuzive nu ca o modalitate unică de a răspunde cerinței prevăzute la articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, ci ca o posibilitate printre altele. Acest lucru reiese în special din Hotărârea din 26 aprilie 2012, *Invitel*⁶⁵, în care Curtea a statuat că o legislație națională care prevede că declararea de către o instanță a nulității unei clauze abuzive se aplică oricărui consumator care a încheiat un contract cu un profesionist care utilizează respectiva clauză îndeplinește cerințele articolului 6 alineatul (1) coroborat cu articolul 7 alineatele (1) și (2) din Directiva 93/13⁶⁶ și că „aplicarea sancțiunii nulității unei clauze abuzive [...] garantează că respectiva clauză nu este obligatorie pentru acești consumatori, fără a exclude însă alte tipuri de sancțiuni adecvate și eficiente prevăzute de legislațiile naționale”⁶⁷. Curtea a statuat din nou, mai târziu, că o legislație națională „care prevede că sunt nule clauzele declarate abuzive îndeplinește cerințele articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13”⁶⁸.

c) Aplicarea în cazurile în speță

62. Ce consecințe rezultă din această jurisprudență bogată?

63. Conform interpretării jurisprudenței pe care am efectuat-o, nu considerăm că aceasta a stabilit un raport sistematic sau automat între articolul 6 alineatul (1) din directiva menționată și nulitatea clauzelor abuzive. Cu alte cuvinte, nulitatea nu pare să reprezinte pentru Curte răspunsul juridic unic la cerința lipsei caracterului obligatoriu al clauzelor abuzive. Acest lucru decurge dintr-o altă formulare, pe care o găsim, de exemplu, în Hotărârea Curții din 21 ianuarie 2015, *Unicaja Banco și Caixabank*, în care aceasta arată că „instanța națională [trebuie] să poată deduce toate consecințele din eventualul caracter abuziv, în raport cu Directiva 93/13, al clauzei [...], procedând, *dacă este cazul*, la anularea sa”⁶⁹.

60 — A se vedea Hotărârile din 30 mai 2013, *Jörös* (C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 41) și *Asbeek Brusse și de Man Garabito* (C-488/11, EU:C:2013:341, punctele 49 și 57), precum și Hotărârea din 21 aprilie 2016, *Radlinger și Radlingerová* (C-377/14, EU:C:2016:283, punctul 98).

61 — A se vedea Hotărârea din 30 mai 2013, *Asbeek Brusse și de Man Garabito* (C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 58), precum și Hotărârea din 21 ianuarie 2015, *Unicaja Banco și Caixabank* (C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2015:21, punctul 31).

62 — A se vedea Hotărârea din 14 iunie 2012, *Banco Español de Crédito* (C-618/10, EU:C:2012:349, punctele 69 și 70).

63 — A se vedea Hotărârea din 30 aprilie 2014, *Kásler și Káslerné Rábai* (C-26/13, EU:C:2014:282, punctul 78), precum și Hotărârea din 14 aprilie 2016, *Sales Sinués și Drame Ba* (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252, punctele 21 și 39).

64 — A se vedea Hotărârea din 3 decembrie 2015, *Banif Plus Bank* (C-312/14, EU:C:2015:794, punctul 27), precum și Hotărârea din 14 aprilie 2016, *Sales Sinués și Drame Ba* (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252, punctul 25).

65 — C-472/10, EU:C:2012:242.

66 — A se vedea Hotărârea din 26 aprilie 2012, *Invitel* (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 39).

67 — Hotărârea din 26 aprilie 2012, *Invitel* (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 40).

68 — Hotărârea din 30 mai 2013, *Jörös* (C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 43).

69 — (C-482/13, C-484/13, C-485/13 și C-487/13, EU:C:2015:21, punctul 41). Sublinierea noastră. A se vedea de asemenea Ordonanța din 17 martie 2016, *Ibercaja Banco* (C-613/15, EU:C:2016:195, punctul 37).

64. Prin urmare, Curtea nu a acoperit, în mod evident, imprecizia articolului 6 alineatul (1) din Directiva 93/13. Nu a mers mai departe de această neutralitate aparentă – și probabil că nu putea să facă acest lucru. Astfel, în cazul în care Curtea ar statua în prezent că acest articol trebuie interpretat în sensul că, în prezența unei clauze abuzive, instanța națională trebuie să constate nulitatea clauzelor respective și să permită un drept corelativ la *restitutio in integrum*, cu alte cuvinte, din momentul încheierii contractului, aceasta ar lipsi de orice efect util trimiterea expresă efectuată de această dispoziție la legislațiile naționale și în acest caz ar fi dificil să se sustragă criticii privind armonizarea pe cale pretoriană⁷⁰.

65. În continuare, subliniem că stadiul dreptului național este perfect conform cu prevederile Directivei 93/13. Astfel, reiese cu claritate din dosar că sancțiunea de principiu în ordinea juridică spaniolă pentru clauzele abuzive este nulitatea, care permite un drept la restituirea integrală⁷¹. Este vorba în acest caz despre nivelul maxim al sancțiunii civile, care elimină toate efectele clauzei abuzive. Cu toate acestea, ceea ce ridică probleme în cele trei cauze în discuție este faptul că instanța supremă a utilizat o modalitate procedurală care îi permite să limiteze efectele în timp ale hotărârilor sale. Utilizarea unei asemenea posibilități a avut drept rezultat, în raport cu sancționarea clauzelor „prag”, situația descrisă mai jos.

66. Începând de la 9 mai 2013, clauzele „prag” trebuie să dispară din ordinea juridică spaniolă. Acestea trebuie eliminate din contractele existente și profesioniștii nu le mai pot introduce în contracte noi, întrucât orice profesionist care introduce asemenea clauze începând de la această dată ar fi obligat atât la eliminarea clauzelor respective, cât și la rambursarea sumelor plătite în temeiul lor. Cu alte cuvinte, efectele depline ale nulității – sancțiunea de principiu – sunt garantate începând de la 9 mai 2013.

67. În ceea ce privește perioada anterioară, chiar dacă clauzele „prag” sunt considerate abuzive și, așadar, nule, profesioniștii nu sunt supuși unei obligații de restituire a sumelor plătite în temeiul lor, date fiind circumstanțele excepționale în prezența cărora instanța supremă a apreciat că se află, legate în esență de dimensiunea endemică a problemei.

68. Întrucât dreptul Uniunii nu armonizează nici sancțiunile aplicabile în cazul recunoașterii caracterului abuziv al unei clauze⁷², nici condițiile în care o instanță supremă decide să limiteze efectele hotărârilor sale, prezenta situație intră sub incidența ordinii juridice interne a statelor membre, în temeiul principiului autonomiei procedurale. Aceste modalități nu trebuie să fie însă mai puțin favorabile decât cele aplicabile unor situații similare de drept intern (principiul echivalenței) și nici să fie reglementate astfel încât să facă practic imposibilă sau excesiv de dificilă exercitarea drepturilor conferite de ordinea juridică a Uniunii (principiul efectivității)⁷³.

70 — Trebuie amintit de asemenea că Raportul Comisiei privind aplicarea Directivei 93/13 [COM(2000) 248 final din 27 aprilie 2000] observa deja că „[d]ată fiind diversitatea tradițiilor legale existente, [articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13] a fost integrat în mod diferit (sancțiunile civile variază între inexistența, nulitatea, anulabilitatea, ineficacitatea sau inaplicabilitatea unor asemenea clauze abuzive). [...] În plus, decizia judiciară care consideră o clauză ca fiind abuzivă trebuie să își producă efectele de la încheierea contractului (*ex tunc*). [...] Este destul de dificil să se aprecieze în ce măsură diferitele sisteme naționale conduc la astfel de rezultate, însă există preocuparea că această situație nu se regăsește întotdeauna” (p. 19 și 20). Atenția legiuitorului Uniunii era deja îndreptată asupra acestei probleme. Or, observăm că Directiva 93/13 a fost modificată ultima dată prin Directiva 2011/83 și că niciuna dintre modificările intervenite nu a privit articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13.

71 — A se vedea articolul 1303 din Codul civil coroborat cu articolul 83 din LGDCU.

72 — A se vedea cel mai recent Hotărârea din 14 aprilie 2016, Sales Sinués și Drame Ba (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252, punctul 31).

73 — A se vedea prin analogie Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 38), Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 46), Hotărârea din 21 februarie 2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, punctul 26), Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 50), Hotărârile din 30 mai 2013, Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 29) și Asbeek Brusse și de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 42), Hotărârea din 5 decembrie 2013, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, punctul 30), Hotărârea din 27 februarie 2014, Pohotovost (C-470/12, EU:C:2014:101, punctul 46), Hotărârea din 10 septembrie 2014, Kušionová (C-34/13, EU:C:2014:2189, punctul 50), Hotărârea din 18 februarie 2016, Finanzmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98, punctul 40), Hotărârea din 14 aprilie 2016, Sales Sinués și Drame Ba (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252, punctul 32), precum și Hotărârea din 21 aprilie 2016, Radlinger și Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283, punctul 48).

69. În ceea ce privește, în primul rând, principiul echivalenței, acesta presupune că norma națională în cauză se aplică fără distincție atât acțiunilor întemeiate pe încălcarea dreptului Uniunii, cât și celor întemeiate pe nerespectarea dreptului intern care au un obiect și o cauză asemănătoare⁷⁴. Sub rezerva eventualelor verificări ulterioare efectuate de instanțele de trimitere, din dosar și în special din observațiile scrise ale guvernului spaniol reiese că Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu își rezervă posibilitatea de a limita efectele în timp ale hotărârilor sale doar la litigiile care pun în discuție dreptul Uniunii și că a utilizat deja o asemenea posibilitate în controverse pur interne⁷⁵. Privită din punct de vedere obiectiv, considerăm că posibilitatea Tribunal Supremo (Curtea Supremă) de a limita efectele în timp ale hotărârilor sale nu este de natură să dea naștere unor îndoieli în ceea ce privește conformitatea sa cu principiul echivalenței.

70. În ceea ce privește, în al doilea rând, principiul efectivității, Curtea a statuat în mod repetat că fiecare caz în care se ridică problema dacă o prevedere procedurală internă face imposibilă sau excesiv de dificilă aplicarea dreptului Uniunii trebuie analizat ținând cont de locul pe care respectiva prevedere⁷⁶ îl ocupă în cadrul procedurii în ansamblul său, de modul în care se derulează și de particularitățile acesteia în fața diverselor instanțe naționale și că, din această perspectivă, trebuie să se țină cont, eventual, de principiile care stau la baza sistemului jurisdicțional național, precum, în special, principiul securității juridice⁷⁷. Prin urmare, incidența limitării în timp a efectelor hotărârii Tribunal Supremo (Curtea Supremă) asupra efectivității Directivei 93/13 trebuie să fie, pe de o parte, apreciată în raport cu obiectivul pe care îl urmărește, ținând seama, pe de altă parte, de principiile ordinii juridice naționale care au impus decizia de limitare a efectelor respective.

71. Având în vedere *obiectivul urmărit de Directiva 93/13*, astfel cum a fost amintit cu ocazia analizei jurisprudenței Curții, sancționarea clauzelor abuzive în temeiul articolelor 6 și 7 din Directiva 93/13 trebuie să aibă un efect disuasiv în privința profesionistului și să urmărească restabilirea unui echilibru real între acesta și consumator. Astfel cum am amintit mai sus, începând de la 9 mai 2013, profesioniștii sunt obligați să nu mai utilizeze clauzele „prag”⁷⁸ și aceste clauze trebuie să fie eliminate din contractele existente. Efectul disuasiv este pe deplin asigurat, întrucât orice profesionist care introduce după 9 mai 2013 asemenea clauze în contractele sale va fi obligat la eliminarea clauzelor respective, precum și la restituirea sumelor plătite în temeiul lor. Comportamentul profesioniștilor se va modifica, așadar, în mod necesar de la 9 mai 2013, iar efectivitatea directivei este asigurată pe deplin pentru viitor.

72. Rămâne să se examineze situația existentă anterior datei de 9 mai 2013. Clauzele „prag” sunt considerate tot ca fiind abuzive și lovite de nulitate, însă această nulitate își va produce efectele depline doar de la data pronunțării hotărârii instanței supreme care o constată. Pentru a justifica o asemenea amânare în timp, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) s-a întemeiat pe o serie de argumente⁷⁹, printre care protejarea securității juridice ca urmare a caracterului novator al deciziei sale – apreciere la care însă nu subscriem⁸⁰ – și circumstanțele excepționale existente. Cu privire la

74 — A se vedea în special Hotărârea Pohotovost' (C-470/12, EU:C:2014:101, punctul 47).

75 — A se vedea punctul 95 din observațiile scrise ale guvernului spaniol în cauzele C-307/15 și C-308/15.

76 — În cauză, cu excepția unei dispoziții, este vorba mai mult despre o practică jurisdicțională care nu este codificată efectiv. Astfel, ca răspuns la o întrebare a Curții adresată în ședință, reprezentantul guvernului spaniol a afirmat că Tribunal Supremo (Curtea Supremă) permite prerogativa de a limita efectele restitutorii ale nulității asupra interpretării reținute cu privire la articolul 1303 din Codul civil.

77 — A se vedea Hotărârea din 6 octombrie 2009, Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615, punctul 39 și jurisprudența citată), Hotărârea din 14 iunie 2012, Banco Español de Crédito (C-618/10, EU:C:2012:349, punctul 49), Hotărârea din 21 februarie 2013, Banif Plus Bank (C-472/11, EU:C:2013:88, punctul 33), Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 53), Hotărârea din 30 mai 2013, Jörös (C-397/11, EU:C:2013:340, punctul 32), Hotărârea din 5 decembrie 2013, Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León (C-413/12, EU:C:2013:800, punctul 34), Hotărârea din 27 februarie 2014, Pohotovost' (C-470/12, EU:C:2014:101, punctul 51), Hotărârea din 10 septembrie 2014, Kušionová (C-34/13, EU:C:2014:2189, punctul 52), Hotărârea din 18 februarie 2016, Finanzmadrid EFC (C-49/14, EU:C:2016:98, punctele 43 și 44), Hotărârea din 14 aprilie 2016, Sales Sinués și Drame Ba (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252, punctul 34), precum și Hotărârea din 21 aprilie 2016, Radlinger și Radlingerová (C-377/14, EU:C:2016:283, punctul 50).

78 — Cu excepția situației în care, desigur, se asigură că o informare suficientă este furnizată consumatorului.

79 — A se vedea nota de subsol 11 din prezentele concluzii.

80 — A se vedea punctul 44 și următoarele din prezentele concluzii.

acest aspect, Tribunal Supremo (Curtea Supremă) a insistat în special asupra dimensiunii endemice a utilizării clauzelor „prag”, apoi a pus în balanță, pe de o parte, protecția datorată consumatorilor în special în temeiul Directivei 93/13 și, pe de altă parte, implicațiile macroeconomice pentru sistemul bancar deja fragilizat al unui stat membru.

73. Cu condiția ca acesta să rămână cu totul excepțional, un asemenea demers pare de asemenea admisibil în raport cu principiul efectivității. Curtea a admis deja că protecția consumatorului nu este absolută⁸¹. Mai ales, nu pare evident că, pentru a restabili echilibrul dintre consumator și profesionist, a fost necesar, sau chiar posibil⁸², în fiecare caz să se restituie toate sumele plătite în temeiul unei clauze „prag”. Atingerea echilibrului atât de urmărit de directivă nu înseamnă favorizarea consumatorului. În funcție de data încheierii contractelor de credit, lipsa unui efect complet retroactiv nu a avut în mod necesar drept rezultat restabilirea echilibrului. Această constatare este, în opinia noastră, întărită de două considerații esențiale din aprecierea efectuată de Tribunal Supremo (Curtea Supremă), și anume că, în primul rând, consumatorul obligat printr-un contract de credit care conține o clauză „prag” putea cu ușurință să își refinanțeze creditul și să schimbe instituția bancară și, în al doilea rând, aplicarea clauzei „prag” nu ar fi avut drept consecință o modificare substanțială a cuantumului sumelor lunare datorate de consumatori.

74. Având în vedere necesitatea *luării în considerare a principiilor ordinii juridice naționale* care a impus decizia de a limita efectele în timp ale hotărârii Tribunal Supremo (Curtea Supremă), securitatea juridică pe care acesta o invocă – cu excepția caracterului novator al deciziei sale, reamintim că, dată fiind multitudinea situațiilor juridice potențial afectate de natură să repună în discuție stabilitatea unui sector economic – este o preocupare împărtășită de ordinea juridică a Uniunii.

75. Astfel, în aceste condiții, considerăm că nici efectivitatea drepturilor recunoscute de Directiva 93/13, nici obiectivele urmărite de aceasta nu sunt afectate de decizia Tribunal Supremo (Curtea Supremă) de limitare a efectelor în timp ale deciziei de constatare a nulității clauzelor abuzive.

76. Din considerațiile de mai sus rezultă că articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13, citit în lumina principiilor echivalenței și efectivității, trebuie interpretat în sensul că, în circumstanțele specifice litigiilor principale, nu se opune unei hotărâri a unei instanțe supreme prin care aceasta constată caracterul abuziv al clauzelor „prag”, dispune încetarea utilizării lor și eliminarea acestora din contractele existente și declară nulitatea lor, limitând în același timp, ca urmare a unor circumstanțe excepționale, efectele, în special restitutorii, ale acestei nulități la data primei sale hotărâri pronunțate în acest sens.

B – *Cu privire la celelalte întrebări preliminare*

77. Considerăm că răspunsul pe care propunem Curții să îl dea la întrebările adresate în cauza C-154/15 și la prima întrebare comună în cauzele C-307/15 și C-308/15 este suficient pentru ca instanțele de trimitere să poată soluționa litigiile principale. Prin urmare, considerăm că nu este util să se răspundă la celelalte întrebări adresate.

78. Dorim să formulăm totuși o serie de observații concludive pentru a înlătura orice ambiguitate, ținând seama de implicațiile sistemice ale acestor cauze.

79. Reiterăm faptul că soluția propusă se limitează la circumstanțele specifice cauzelor respective și că o asemenea limitare, care provine de la o instanță supremă, trebuie să rămână excepțională.

81 — A se vedea Hotărârea Asturcom Telecomunicaciones (C-40/08, EU:C:2009:615).

82 — Astfel, principiul *restitutio in integrum* poate, în momentul punerii sale în aplicare, să fie contrar normelor referitoare la prescripția creanțelor.

80. În plus, soluția pe care o propunem nu trebuie să apară nicidecum ca o validare a tezei potrivit căreia instanțele naționale pot sau trebuie să aplice criteriile utilizate de Curtea însăși atunci când se solicită acesteia să limiteze efectele propriilor hotărâri. Modalitățile care organizează condițiile în care o instanță supremă a unui stat membru poate limita efectele propriilor hotărâri țin, la prima vedere, de autonomia procedurală a statelor membre, în limita principiilor echivalenței și efectivității dreptului Uniunii. Acesta este motivul pentru care apreciem că o analiză mai detaliată a criteriilor bunei-credințe și a riscurilor unor consecințe grave, în sensul jurisprudenței RWE Vertrieb⁸³ la care s-a referit Tribunal Supremo (Curtea Supremă) în mai multe rânduri, nu ar fi, în orice caz, eficientă. În schimb, este important de reamintit faptul că Curtea rămâne în mod fundamental competentă, în numele supremației și al aplicării uniforme a dreptului Uniunii, pentru a aprecia conformitatea cu dreptul Uniunii a condițiilor definite la nivel național referitoare la limitarea efectelor în timp ale hotărârilor instanțelor supreme pronunțate în calitatea lor de instanțe de drept comun în aplicarea dreptului Uniunii.

81. În sfârșit, reiese din modul de redactare a celei de a opta întrebări preliminare adresate în cauza C-308/15 că instanța de trimitere pornește de la principiul că ar exista o obligație de a extinde limitarea efectelor restitutorii care decurg din nulitatea unei clauze „prag”, astfel cum a fost decisă în cadrul unei acțiuni colective introduse la Tribunal Supremo (Curtea Supremă), asupra acțiunilor individuale inițiate împotriva unor profesioniști care nu erau chemați în judecată la Tribunal Supremo (Curtea Supremă) cu ocazia acestei acțiuni colective. Guvernul spaniol, atât în observațiile scrise, cât și în ședință, a afirmat că o asemenea normă care recomandă o extindere automată nu era cunoscută în ordinea juridică spaniolă⁸⁴. Deși este adevărat că jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă) operează ca o completare a ordinii juridice spaniole⁸⁵, acest lucru nu aduce atingere posibilității oricărei instanțe sesizate cu o acțiune privind constatarea caracterului abuziv al unei clauze „prag” de a efectua propria analiză a circumstanțelor și de a aprecia dacă, în situația concretă care îi este prezentată, aceste circumstanțe sunt identice, ceea ce ar trebui să o determine, dacă este cazul, să aplice jurisprudența Tribunal Supremo (Curtea Supremă). În aceste condiții, a opta întrebare preliminară adresată în cadrul cauzei C-308/15 nu necesită considerații suplimentare din partea Curții. În orice caz, întrucât, în opinia noastră, soluția reținută de Tribunal Supremo (Curtea Supremă) nu este incompatibilă cu dreptul Uniunii, aplicarea sa de către instanțele ordinare este de natură să protejeze principiul egalității, precum și pe cel al economiei procedurale.

V – Concluzie

82. Având în vedere considerațiile care precedă, propunem Curții să răspundă la întrebările preliminare adresate de Juzgado de lo Mercantil n° 1 de Granada (Tribunalul Comercial nr. 1 din Granada, Spania) și de Audiencia Provincial de Alicante (Curtea Provincială din Alicante, Spania) după cum urmează:

„Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii, citit în lumina principiilor echivalenței și efectivității, trebuie interpretat în sensul că, în circumstanțele specifice litigiilor principale, nu se opune unei hotărâri a unei instanțe supreme prin care aceasta constată caracterul abuziv al clauzelor «prag», dispune încetarea utilizării lor și eliminarea acestora din contractele existente și declară nulitatea lor, limitând în același timp, ca urmare a unor circumstanțe excepționale, efectele, în special restitutorii, ale acestei nulități la data primei sale hotărâri pronunțate în acest sens.”

83 — Hotărârea din 21 martie 2013 (C-92/11, EU:C:2013:180).

84 — Lipsa unei norme clar identificabile nu face, așadar, posibilă o analiză de tipul celei pe care Curtea a efectuat-o în cadrul Hotărârii din 14 aprilie 2016, Sales Sinués și Drame Ba (C-381/14 și C-385/14, EU:C:2016:252, punctul 32 și următoarele).

85 — Potrivit articolului 1 alineatul 6 din Codul civil.